

IMRE MIHÁLY

professor emeritus
Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet
imre.mihaly@arts.unideb.hu

NICOLAUS REUSNER:
ICONES SIVE IMAGINES VIUAE, LITERIS CL.
VIRORUM, ITALIAE, GRAECIAE, GERMANIAE,
GALLIAE, ANGLIAE, VNGARIAE...

Hasonmás kiadás

Szerkesztette Dienes Dénes – Oláh Róbert
Hernád Kiadó, Sárospatak, TTRÉ Nagykönyvtára,
Debrecen, 2018, [1249], [1] lap + 1 füzet (63 lap.)

(*Miskolci Csulyak István peregrinációs albumának hasonmás kiadásáról.*) Svájci útja során 1596. augusztus 13-án érkezett Szenci Molnár Albert Genfbe, ahol látogatást tett kora kiemelkedő reformátoránál, Théodore Bèznél. Naplójában így örökíti meg a nevezetes eseményt:

„A következő napon, szombaton ellátogattam a nyilvános filozófiai előadóterembe, és meghallgattam J. Paciust logikai előadását. Az előadás után köszöntöttem, ő pedig egyenesen a tiszteletre méltó Beza úr házába vitt. Beza mindkettőnket, Istennek hála, igen örvendezve fogadott, és miután székeket hozatott, Paciust a jobbára ültette, engem pedig teljesen szemközt, hogy jobban láthasson. Minekutána mondanivalómat befejeztem, egyéb istenfélő szavai között ezt mondta: »Bárcsak ne kisebbítené hírnevemet az, hogy így szemtől szembe is láttál.« Ezután sok mindent elmondott a strassbugi Marbachról, Pappusról, Sturmáról és másokról [...]. Ugyanazon a napon, augusztus 14-én, szombaton a könyvecskémbe egy szép mondást írt Beza a szabad akaratról, amelyet Augustinus mondott az Apostol szavai szerint. Ekkor Beza 78 éves volt. [...] Ugyanitt összehallgottam az [...] ide vetődött brassói Felckmann Péterrel és Besztercei Jánossal, őket egyenesen Beza úrhoz vittem, és visszakértem tőle könyvecskémemet.”

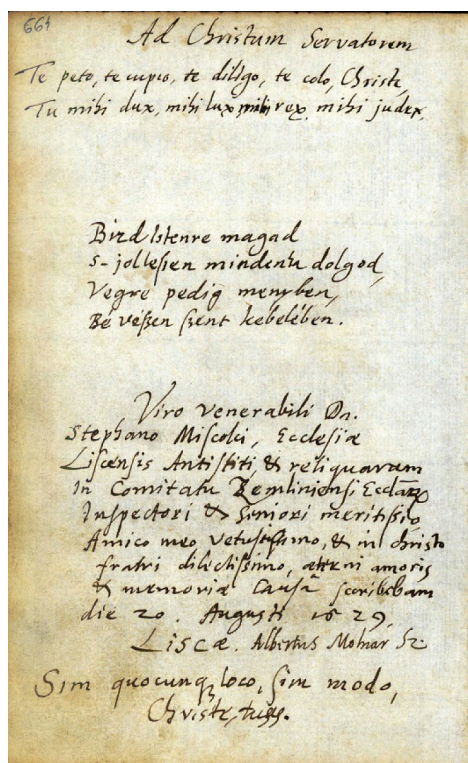

Beérkezett: 2020.01.15.
Közlésre elfogadva: 2020.05.22.
Copyright GERUNDIUM

A láthatóan megszerkesztett kerek történet voltaképpen azt beszéli el, hogy az ifjú Szenci Molnár a peregrinációs *album*ába (a latin eredetiben: *liber, libellus*) valamely nevezetes személyiség bejegyzését kéri, és ő annak szívesen tesz eleget. Kivételesen ritka az ilyen részletes bemutatása ennek a peregrinus diákoknál sokszor látott kérésnek-eseménynek, ahol még az atmoszféra és Beza portréja is felsejlik a leírásból, az agg reformátor révén felvillan a reformáció évszázada. Kézről kézre adják egymásnak a *peregrinusok* az ismeretségüket (mint itt Felckmann Péternek és Besztercei Jánosnak Szenci); professzoraik vagy más neves kiválóságok jegyznek *album*aikba, amivel felmutatják önmaguknak és kortársaiknak, majd utódaiknak azt a szellemi kapcsolatrendszert, ahová sikerült eljutni, megbecsülést szerezni a nyugat-európai kulturális és szellemi életben. (Még akkor is így van ez, ha a bejegyzések egy része sokszor formális, laza barátságok dokumentumai, nem áll mögötte beható ismeretség. Adatai azonban bizonyíthatják azt a kapcsolati hálót, amelyet a peregrinálók szőttek utazásaik, tanulmányaik során.) Ebben az esetben is valószínűsíthetjük, hogy Felckmann és Besztercei ugyancsak *album amicorum*ába kért bejegyzést Bezatól.) Szenci Molnárnál a napló elbeszélése még gazdagabbá teszi az *album amicorum*ba történt bejegyzést, jelen esetben bőségesen kontextualizál és szinte kárpótol azért, hogy maga az *album* pedig elveszett, nem maradt ránk. Pedig természetesen másoktól is kért bejegyzést Molnár, amint arról naplója másutt tanúskodik: így Hesseni Móric tartománygróf gyermekei írnak abba Dillenburg várában. (Amint éppen nála arra is találunk példát, hogy maga ír bejegyzést 1599-ben, Strassburgban, Johann Heiss *Stammbuch*jába.) Szenci Molnár Albert ritka tudatossággal törekedett arra, hogy külföldi tanulmányútját, szellemi kapcsolatrendszerét minél sokoldalúbban dokumentálja: ennek megfelelő írott műfajokat használt (nyomtatott művei mellett), naplót vezetett, gazdag levelezése volt, és elveszett *album amicorum*áról tudunk. A 16–17. századi magyar(országi) peregrinusok közül sokan szereztek be *album amicorum*ot, külhoni tartózkodásuk alatt használták azt főleg, amikor nyugat-európai kapcsolataik legszorosabbak voltak. Ennek az emlékanyagának legnagyobb része sajnos elkallódott, ma már csak töredékét tanulmányozhatjuk a napjainkban is folyamatosan épített, *Inscriptiones Alborum Amicorum* című digitális adatbázisban. Nyugat-európai könyvtárakban, tudományos gyűjteményekben még remélhetjük újabb – magyar vonatkozású – *album amicorumok* felkutatását.

Miskolci Csulyak peregrinációs *albuma*– a kor szokásainak megfelelően – tulajdonképpen Nicolaus Reusner ismert arcképcsarnokába (*Icones sive imagines virorum literis illustrium*), amelynek számos strassburgi és bázeli kiadása volt, inkorporáltatott.

Nicolaus Reusner (1545–1602) német polihisztor humanista, akinek különösen a magyarországi török háborúkra vonatkozó forráskiadványai váltak elterjedté. Arcképcsarnokának voltak ókori és itáliai reneszánszra irányuló változatai, majd a protestantizmus kiválóságait felvonultató kötetei. Conrad Waldkirch a Perna-féle nyomdát vette át Bázelenben, ahol jelentős fa- és rézmetszői hagyományok éltek. Perna műhelyében dolgozott az a Tobias Stimmer, aki Skaricza Máté közismert Szegedi-portróját metszette a *Loci Communes* kiadásába. Ugyancsak Stimmer metszeteivel jelent meg

1. ábra. Szenci Molnár bejegyzése Miskolci Csulyak albumába

a 16. század utolsó harmadában olyannyira kedvelt, Nicolaus Reusner szerkesztette *Icones sive imagines virorum literis illustrium* című, sok kiadást megért díszes kötet, amelyben ugyancsak szerepelt Szegedi fametszetű képe. Az egyes kiadások előszavaiban többször is visszatér a képek és a szöveg/szövegek szoros összetartozásának gondolata. Reusner kifejti a véleményét, hogy a kiválóságok arcképei megelevenítik az utókor számára a hajdaniak arckifejezését; ugyanilyen volt az ókoriak számára a házaikban, színházakban, nyilvános oszlopcsarnokokban, tereken felállított szobrok, portrék jelentősége, mivel azok az emberi erények és az alkotó szellem kiválóságát, dicsőségét sugallták és örökítették át az utókor számára. Azonban nemcsak a köztereken mutatták be ezeket az ábrázolásokat, hanem lakóházaik legbelső tereiben is ott voltak láthatóan és alkotásaik által megbecsülten, szoros lelki kapcsolatban. Ugyanilyen jelentőségű a közelmúlt és saját jelenünk kiválóságainak képi, figurális bemutatása, amit a legjobb művészek készítenek el és tesznek hozzáférhetővé. Ezek a maiak példaképei, de arra is ösztönzi őket, hogy kiválóságban meghaladják azokat.

(„Pervetustus apud omnes passim gentes ac populos mos est statuarum et imaginum [...] quas maiores olim bene de Republ. meritis ac sapientibus hominibus,

tam publice in theatris & porticibus, quam in atriis domi & priuatim, memoriae ergo posuerunt: ut simulacra quaedam essent virtutis, & monimenta gloriae ad omnem posteritatem: quarum contemplatione alij quoque, praesertim adolenscentes, incitarentur ad aemulationem eiusdem virtutis & gloriae.”)

Dicséri Conrad Waldkirch kiadóját és nyomdáját, amiért az megjelenteti ezt a kincsesárát (*thesaurus*), a jelen kiválóságainak hű képi ábrázolásával, amelyeket Tobias Stimmer készített el

(„a nobili artifice Thobia Stimmero, summa fide depictae spirantes hasce mortuorum hominum effigies, sed per se tamen adhuc mutas, per me quasi animari, & mea potissimum voce loquaces eas reddi voluit: ut non modo eas intueri, sed & cum his nonnunquam consistere ac colloqui: & quoties luberet, in consultationem quodammodo venire liceret ijs: quibus animum ab ista quasi pictura imaginibusque sapientiae virtutis, ad re veritatemque traducere collibitum est”).

A szellem kiválósága, nagyszerűsége, a lélek képességei még inkább nagy hatással vannak az utókorra, ezért is kell a képeket, az arc ábrázolását összekapcsolni a kiváló művek alkotóival, így lelki szépségük is feltárulhat a jelen olvasójának. A könyv bármikor kézbe vehető, olyan mint az ókoriak szobrainak arcképcsarnoka, de kezünkbe adja a képek sokaságát, amit bárhová magunkkal vihetünk és bármikor rájuk tekinthetünk

(„Enim vero refert plurimum, si minus perfectam undique & absolutam, at leviter duntaxat adumbratam formam, ceu effigiem sapientiae & virtutis, oculis quoquo modo intuendam contemplandamque proponere: bonorum & sapientium virorum exemplis ac simulacris propositis: qua & ipsa animos virorum bonorum honesto quodam gaudio compleri consentaneum est.”)

Különösképpen erősen hatottak ezek a gondolatok a magyar *peregrinusokra*, akik a közismerten „képszegény” hazai körülmények közül érkeztek Nyugat-Európába, ahol a legkiválóbb nyomdák és kiadók, képzőművészek ontották a nyomtatott képi ábrázolás különböző fajtáit. (Ezen a területen egyáltalán nem érvényesült a protestantizmus közismert „képkritikája”, sokoldalúan és hatékonyan használta a nyomtatott képi ábrázolás lehetőségeit.) Csak elvétve sikerült közülük néhánynak bekerülni ezekbe a *thesaurusokba*, arcképcsarnokokba. (Johann Sambucus/Zsámboky János és Szegedi Kis István mellett Szenci Molnár Albert mutatja meg majd az arcát ennek a nyugat-európai kulturális nyilvánosságának.)

Miskolci Reusner művének 1587-es, 1589-es és 1590-es kiadásait köttette egybe, így lett azokból egy testes kötet. Terjedelmét még inkább növelte, hogy a második, harmadik kötethez minden metszet után egy üres lapot helyeztek el, ahová a későbbi kéziratos bejegyzések kerültek. Miskolci Csulyakot is elbűvölték a képek, a második kötetben találjuk az első – utóbb – kiszínezett metszetet, ez éppen Szegedi Kis István arcképe.

A következőkben – kevés kivétellel – minden metszet színezett hátteret kap, néhol az egész kép sokszínűvé változik. Miskolci nyilván örömet lelt a metszetek színesebb tételében: a Copernicus-portrét egészen aprólékosan díszítette.

Nyilvánvaló, hogy Miskolci Csulyak rendkívül alaposan átgondolta és megtervezte *albumát*, jól mutatja ezt a kötet élén álló két latin nyelvű bejegyzése. Leendő támogatóihoz és barátaihoz szól, akik a műzsák kertjében laknak: írjanak a kötetbe, amivel megmutatják kiválóságukat, adjanak, rajzoljanak képeket és jelvényeket. („*S. P. M. ad Patronos & Amicos. Musis habitantibus hortos, / Patronisque meis, est sacer iste liber [...] Scribite, sincerum quae contestantur amorem / Symbola, praeclaris nobilitata viris; / Addite picturas, insignia [...]*”.)

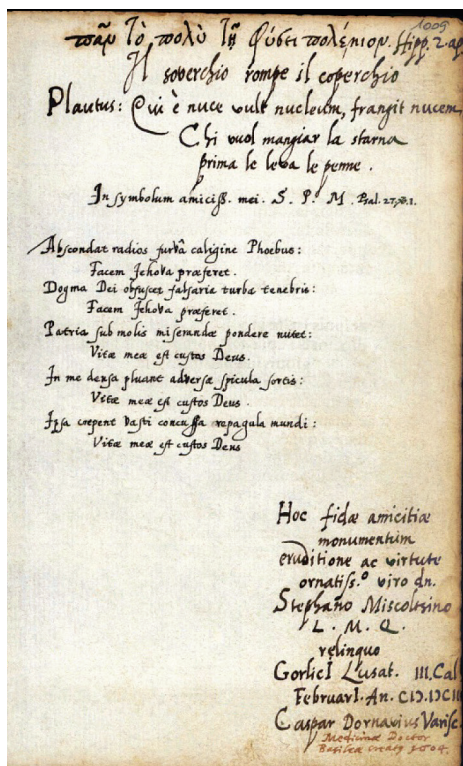

2. ábra. Pareus képe, Miskolci másolata

Két metszetet láthatóan valahonnan pótlólag illesztett könyvébe Miskolci. A 475. lapon Beza képe foglal helyet, utána pedig David Pareus látható. Mindkét kép esetében szokatlan (az *albumban* ez sehol másutt nem fordul elő!), hogy az *elogium* nem nyomtatott szöveg, hanem láthatóan azonos kézírással került a kép alá. Igaz, a másoló megjelöli, hogy az arcképet ábrázoló metszetet ki készítette (*Scalp.* [sit], vagyis metszette és kiadta: *Excud.* [ebat]). Mindkét esetben a legalsó sorban, balra áll egy monogram: *MPF*, a Pareus képnél: *SPMF*. Nagyon valószínű, hogy a monogram feloldása *Pastor*

Miskolcinus Fecit, illetve: *Stephanus Pastor Miskolcinus Fecit*, vagyis MP, SPM készítette a másolatot. Ez azt jelenti, hogy a metszetet Miskolci maga másolta le a megnevezett kiadványból, az *elogiumot* pedig kézzel írta a metszet alá. Kézírását könnyedén azonosíthatjuk autográfjai alapján. A két kép közül különösen Beza portréjánál látszik a másoló bizonytalansága, némi aránytalanság. Mindez azt bizonyítja, hogy Miskolci – hibáival együtt – ügyes másoló volt, és rajzkészségét is felhasználta *album*ának kiegészítésére. Másrészt mindez annak is bizonyítéka, hogy a képi ábrázolást mennyire fontosnak tekintette a szellemi, intellektuális értékek láthatóvá tételére, éppúgy, ahogyan erről Reusner vélekedett idézett előszavában.

3–4. ábra. Dornavius bejegyzése, címeres sziléziai kép

Mindkét kötetben számos sziléziai kiválóság szerepel, amint a bejegyzők között is találunk sziléziaiakat. Külön érdekesség a sziléziaiak sajátos módszere: az *album* címeres bejegyzéseiből kilencet ők készítettek oly módon, hogy megrajzolták – sokszor nagyon igényes rajztudással és színezték – címerüket, s ahhoz illesztették szöveges ajánlásukat.

Az 1011. lapon találjuk 1603. január 30-án Caspar Dornavius (Dornau) terjedelmes bejegyzését. Egy Plautus-idézet után egy zsoltárvers áll, majd Dornavius tíz soros latin nyelvű verse következik. Az aláírás: *Hoc fidae amicitiae monumentum eruditione ac*

virtute ornatiss. viro dn. Stephano Miskoltsino L. M. Q. relinquo GorlicI Lusat. III. Cal. Februar I. An M.D.CII. Caspar Dornavius Varisc. Miskolci Csulyak közel két esztendő t töltött Görlicben, ekkoriban ismerkedett meg Dornavius-szal, aki egy kisebb műtét elvégzésében is segédkezett neki. Kapcsolatuk valóban baráti lehetett, mert 1604-ben, Dornavius orvosi diplomájának megszerzése alkalmából, Bázelen kiadott értekezésében megtaláljuk – az ekkor már Heidelbergben tanuló – Miskolci Csulyak terjedelmes (hetvenhat soros) latin nyelvű verses köszöntőjét: *Ode Tricolos Tetrastrophos*. Erről a versről eddig még nem tudott a hazai kutatás, s ez egyben újabb bizonyíték arra is, hogy Miskolci Csulyak a korszak jelentős neolatin költője volt.) Más nyoma is van kettejük kapcsolatának, Csulyak könyvlistájában találunk egy tételt. Amandus Polanus 1605-ben megjelent munkája mellé írja, hogy az Dornavius ajándéka: Donum Dornavii. A dátum érdekes, mert 1605-től már Heidelbergben időzött Csulyak, ugyanitt volt Dornavius is, a könyvajándékot ekkoriban kapta a magyar *peregrinus*. Dornavius azért is figyelmet érdemlő, mert igen jó magyar kapcsolatokkal rendelkezett később is, néhány műve a magyar történelemhez kapcsolódott. Jól ismerte Szenci Molnár Albert működését, latin költészetének jelentős részét (*Lusus Poetici, Analecta aenigmatica*) saját antológiájában újból megjelentette (*Amphiteatrum*). 1620-ban pedig a protestáns sziléziai rendek követeként részt vett a beszercebányai országgyűlésen, amelyen Bethlen Gábort királylyá választották, kétszer fogadta is az uralkodó, latin nyelvű szónoklata nagy elismerést váltott ki.

A kötet tulajdonképpen bőséges neolatin költői antológia is, hiszen a metszeteken ábrázolt személyek mindegyikéhez számos vers társul, olykor egész versciklus ünnepli azokat. Különösen a heidelbergi neolatin költői kör (*Parnassus Palatinus*) szerzői szerepelnek nagy számban, sok művel, de a strassburgiak, wittenbergiek, marburgiak is jelen vannak: Eoban Hessus, Paul Schede Melissus. Arra is találunk példát, hogy a korszak neolatin költői később önállóan publikált verseskötetükben megjelentetik eredetileg *album amicorum*okba írott munkájukat. Jacobus Monavius, *Symbolum Iacobi Monavii* című kötete (Görlic, 1595) ezt jól példázza.

Filiczki János esetében is ezt látjuk, aki Görlicben írott *propempticon*jait sorra adja ki később, sőt képverset is szerkeszt-ír: az egyik áldozati oltárkövet, a másik jegygyűrűt formáz. (*Carminum Liber Primus*, Basileae, 1614.) Képversnek tekinthető Filiczki 1603-as görliczi bejegyzése is Miskolci Csulyak számára, amely láthatólag nagy becsú vágygal készült. Kétfalpos (1209–1210), az első három képi ábrázolást tartalmaz szöveggel kombinálva. Alul és felül két tekercs papír (vagy pergamen) látható: a felsőn verses ajánlás Anaxagoras átköltésével, alul pedig a tényleges *albumba* szánt személyes bejegyzés, a dátum és a helyszín feltüntetésével. Középen pedig díszes könyvet szorító erős kéz látható, mintegy ikonográfiai értelmezése Anaxagoras versének. A képek gazdagon vannak színezve, ügyes rajznak mondhatók. A második lapon egy kilencsoros disztichon olvasható az Istentől kérhető reményről. Filiczki munkáján jól látszik, hogy már több éve forgolódott Németországban, jól ismerte ezeket a kulturális szokásokat, maga is jó rajzoló volt. (Filiczki saját *album amicorum*ának Alciati nevezetes emblémáskönyvét

használta, vagyis a kép és szöveg kapcsolata itt is érvényesült. Arról is van tudomásunk, hogy *peregrinus*aink Reusner *Emblemata* című kiadványát is felhasználták erre a célra.)

Az egyes bejegyzők életének alakulásáról jóval később kiegészítő információkat ír Miskolci Csulyak: esetleges szolgálati helyük, beosztásuk, sokszor haláluk dátumával egészíti ki az ismereteket. (Ezek általában apró betűkkel jelennek meg az eredeti bejegyzés mellett vagy alatt.) Már a harmincéves háború körüli években bukkan fel néhány

5. ábra. Filiczki János képverse

érdekes bejegyzés. A régi kapcsolatrendszer magyarázza, hogy morva lelkészek, akik Sziléziából menekülni kényszerültek protestáns hitük miatt, és később menekültként bolyongtak, felkeresték Miskolci Csulyakot, és talán segítséget kértek tőle. Köztudomású, hogy Bethlen Gábor politikájának, egyházpolitikájának fontos területe volt Szilézia, tágabb és szűkebb környezetében az itteni elit számos tagja megjelent akár diplomáciai szolgálatban, akár szoros kulturális kapcsolatokat építve. (Pl. Balthasar Exner) Tudjuk, Miskolci peregrinációjának első három esztendejét – 1601–1604 között – Sziléziában töltötte, rendkívül gazdag kapcsolatrendszert ápolt az ottani egyházikulturális elittel. Figyelme, rokonszenve folyamatosan megmaradhatott később is, ennek bizonyítékait kell látnunk ezekben a bejegyzésekben (1628, Zacharias Leder Pascouiensis, olim minister ecclesiae orthodoxorum in Moravia, *in exilio*; Johannes

Alvinus Hunobrodensis Moravus, ob imperterritam orthodoxae rell. *exul*; Simeon Valetus Lunaeus *miserrimus exul*). 1617-ben fordul meg nála Olaszliszván Matthis Erbinaeus a Brandau nobilis Bohemus, aki Bethlen Gábornál járt Erdélyben. Látogatása visszaul ifjúkori – 22 évvel korábbi – közös Görlicben töltött éveikre. („*ante annos 22 Gorlicy in studiis socius*”) Mindez egyben azt is bizonyítja, hogy Miskolci Csulyak fiatalkori kapcsolatrendszerének maradtak nyomai, amelyeket ezek a bejegyzések dokumentálnak. Martin Bahaček bejegyzése többszörösen is érdekes. Részben a bejegyző személye teszi azzá: a prágai egyetem tanára volt. Magyarok iránti rokonszenvéről más forrásokból is tudunk, hiszen Szenci Molnár Albert naplója alapján ismeretes, hogy 1604-es nevezetes prágai utazása alkalmával (amikor megjelent *Dictionarium*-át adta I. Rudolf német-római császárnak) Molnár egyik szállásadója volt. Egy évvel korábban nyilván szívesen fogadta Miskolci Csulyakot is. A bejegyzés 1603. június 26-án készült, eszerint a Collegium Carolinumban és otthonában találkozott a magyar *peregrinus*-sal: „*M. Martinus Bahaczek infernis carmen scriptum manu propria Nicodemi Frischlini describebat Pragae in Collegio Carolino et in habitatione.*” Még azt is megjegyzi, hogy auditoriuma Hus egykori auditoriuma mellett van, ahol Csulyak is megfordulhatott. A másik vonatkozás azt szemlélteti, hogy a kép és a bejegyzés milyen kapcsolatba került egymással. A cseh tudós a Jan Hust (Joannes Hussus boemus, Academiae Pragensis Theologus) ábrázoló kép mellé írta bejegyzését. (Az is elképzelhető, hogy Miskolci Csulyak eleve ezt a helyet kínálta fel neki bejegyzése céljára.) Valóban, a kép alatt egészen apró – nehezen kivehető – betűkkel találjuk Bahaček beírását, amely Frischlin verse, illetve kommentárja. Közismert a protestánsok Hus iránti rokonszenve, amely itt is hangot kap Nicodemus Frischlin közismert versének közlésével, amely Hus máglyahalálával a hitújítás előkészítésének értelmezhető.

A bejegyzők és bejegyzéseik vizsgálata azt a kérdést is felveti: Miskolci Csulyak szellemi kapcsolatrendszere milyen irányultságú volt, felfedezhető-e abban valamilyen irányzat preferálása, kitüntetett szerepe; jobban, erősebben kereste bizonyos alkotói körökkel a kapcsolatot, vagy inkább a hagyományos tájékozódás jellemző rá? Ennek megválaszolásában immár nagy segítséget jelenthet, pl. összevetve Újfalvi Imre nevezetes *album amicorum*-ával.

Az *album* hasonmás kiadásához két kísérő tanulmány készült. Az első Jakó Zsigmond 1972-es, klasszikus tanulmányának némiképpen átszerkesztett változata, amely először mutatta be a hazai tudományosságnak Miskolci Csulyak kivételes jelentőségű – és viszonylag ép – *album amicorum*-át. Egyben felhívta a korszakkutatás művelőit ennek a forrástípusnak a feltárására, nyilvánvalóvá tette összetett jelentőségét, figyelemre méltó gazdag európai kontextusára. Szempontjai, eredményei ma is hasznosíthatók, de mindezt megsokszorozza a hasonmás kiadás többlete, amely így egészében és összetettségében vált hozzáférhetővé. Oláh Róbert tanulmánya új szempontokat vet fel, amikor beilleszti a peregrinációs *album*-ot a *Kavalierstour* korabeli kontextusába. A peregrinációnak ez a formája többletlehetőségeket ad a kísérő deák számára, a tanulmányi útjára indult arisztokrata ifjú mellett anyagi biztonságot élvezhet, politikai-

kulturális kapcsolatok válnak számára elérhetővé, számos egyetemi központba eljuthat, könyveket vásárolhat. (Nyilván nem véletlen, hogy éppen Miskolci Csulyak gyűjtött jelentős könyvtárat peregrinációja során, amelynek könyvjegyzéke ránk maradt, és éppen Oláh Róbert végezte el tudományos feldolgozását.) Mindez jellemezte Miskolci Csulyak európai utazását is Thököly Miklós kísérőjeként. A 17. század későbbi évtizedeiben számos hazai példáját találjuk ennek a peregrinációformának. (A többség azonban sokkal küzdelmesebb formában vágott neki az útnak, és végig sok nehézséggel kellett megküzdeniük: mecénások, *fautorok* folyamatos keresése, fenyegető adósságok hálójá, a támogatók szeszélye.) A 16–17. században van ehhez hasonló, ilyen pl. Filiczki János, aki ugyancsak a cseh arisztokrata Hoddiegova bárók arisztokrata gyermekeinek kísérője volt nyugat-európai tanulmányútján. Peregrinációjáról terjedelmes *album amicorum*-ot vezetett, ezt Prágában őrzik a Nemzeti Múzeum Könyvtárában; Marta Vaculínová foglalkozott az *album* bejegyzéseivel és tervezi annak kommentált-jegyzetelt kiadását. Ismerete és feldolgozása nagyon hasznos lehet a hazai korszakkutatás számára.

A hasonmás kiadás elkészítése és megjelentetése a Tiszántúli Református Egyházkerület és a Tiszáninneni Református Egyházkerület együttes összefogásának eredménye, hiszen mindkét *superintendentia* hagyományaiba szervesen illeszkedett Miskolci Csulyak István működése és szellemi kapcsolatrendszere. A kivételesen szép kiadvány nagy örömet szerez a bibliofil könyveket kedvelőknek és a korszakkutatás szakembereinek egyaránt.